

ACC. N:R M. 13438: 1-14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: G. A. Hartman, Visseffjärda
Härad: P. Möre Berättare: " "(se sid. 14.)
Socken: Visseffjärda Berättarens yrke: folkskollärare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1888 i Visseffjärda

Danskt och svenskt. s. 1-14.

Lu F 84.

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R

M. 13438: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

DANSKT OCH SVENSKT (L U F 84).

Orsaken till vikingatågen lär främst ha varit folkökning samt därav föranledd livsmedelsbrist. Man kan säga, att emigrationen till Amerika under 1800-talet samt resorna till städer, såsom Stockholm, för att erhålla anställning, likaså till Danmark och Tyskland m.fl. berodde på överbefolkning och därav orsakad svält. Detta gäller väl icke landet i sin helhet, men i Smålands fattigare skogsbygder torde nämnda påstående ha helt fog för sej.

När jag i fortsättningen skall skriva om vissefjärdaboarnas resor till Danmark under 1890-talet och de närmaste åren efter sekelskiftet, måste jag inleda med en allmän översikt över förhållandena i denna socken, och alldeles särskilt då dess västra del, som allmänt benämndes Kåraböket, där jag själv växt upp. De flesta gårdarna i dess byar var små, åkerlapparna steniga och svårbrukade, bruksningsmetoderna urgamla samt bristen på fullgoda redskap samt konstgödsel skriande. Djurskötseln skedde enligt gamla bruk, raserna var genom inavel små-
1.

Luf. 84
/

ACC. N:R M. 13438:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

växta samt avkastningen i följd därav minimal. Svedjandet i markerna var vanlig årligen för att tillfälligt utöka arealen samt under två år kunna få skördar av resp. potatis och råg. Sädesslagen var "oppslitna", d.v.s. man bytte aldrig om genom att köpa förädlade sorter, korn odlades mest men vete aldrig. Skogsprodukterna var av ringa värde och inkomsterna i pengar följaktligen små.

Så var det överbefolkningen: det myllrade av barn i stugorna, såväl hos bönderna som i soldattorpen, andra torp och i backstugorna. I mitt hem t.ex. var vi 12 barn, vår torpare hade likaledes 12 stycken. Medeltalet barn i familjerna kan sättas till 8, och om det under sådana förhållanden var ont om maten, kan ingen undra på. De flesta bönderna hade väl att köpa brödmjöl ungefär halva året, medan ~~man~~ från samma gårdar just nu försäljes brödspannmål från de flesta. Hantverkare och vanliga arbetare var så fattiga, att de ibland måste ut och tigga. Men trots allt detta var barndödligheten inte över sej stor. Då barnen gått ut skolan samt läst sej fram för prästen, måste de ut och själv tjäna sitt bröd. Hemma kunde de ej stanna, inte ens på bondgårdarna behövde man all denna arbetskraft. Men vart skulle man ta vägen?

ACC. N:R M. 13438:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

Till att börja med följde man minsta motståndets lag: de unga fick ta anställning hemomkring hos de bönder, som själv inte hade nog med arbetskraft, vanligen barnlösa eller hos yngre, som ännu inte hade barnen så stora, att de kunde hjälpa till på gården. Men detta förslog inte, så det var att fara längre bort ifrån hemtrakten. Stockholm invaderades av smålänningar, både pojkar och flickor, och många av dem stannade kvar där för alltid. Andra kom tillbaka, sedan de tjänat lite pengar samt blev bönder och bondhustrur, men de var i minoritet. Så var det Amerika, som hägrade för många, och här var det likadant: de flesta kom tillbaka som rångrerade karlar, de utvandrande flickorna gifte sej "där över" och stannade i sitt nya hemland.

Omkring 1890 började ungdomarna längta ut för att tjäna pengar i grannländerna, och resan gällde då i främsta hand Danmark, men en del tog sej längre bort eller till Norge och Tyskland. Det gällde i detta fall mest säsongarbete, resa ut tidigt på våren samt komma tillbaka till hemtrakten framemot jul och sedan leva under vintern på de slantar, man hade gömt undan på sommarhalvåret. Denna "folkvandring" var i stt flor under cirka 15 år, och mest gällde det Danmark i vår sockendel.

ACC. N:R

M. 13438:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Denna utvandring till grannlandet företogs huvudsakligast av småstugornas ungdomar av absolut tvingande skäl, men en och annan pojke eller flicka från bondgårdarna slank med för att få andas annan luft än hembyns och av intresse att lära sej jordbruk och husdjursskötsel, där dessa näringsgrenar var mera utvecklade än där hemma.

I min hemby fanns ett soldattorp. Äldsta flickan där hade en sommar varit över i Danmark, där arbetat på jordbruk samt vid hemkomsten omtalat för de andra ungdomarna, hur bra hon haft det och om sin stora lön. Ida hette hon och lever än, och hon hade fått i uppdrag av en platbyråsföreståndare, som hette ^{af} Ekenstam och var från Skåne, att värva pigor och drängar för tjänst vid jordbruk i Danmark. För var sommartjänare fick hon 5 kr. i provision och för helårstjänst 10 kr., så hon hade på så vis en icke föraktlig extraförtjänst enligt den tidens penningvärde. Självt reste hon så med sin kontingent på vårarna, varefter de utplanterades på de större gårdarna på Själland eller någon av de mindre danska öarna, bl. a. Lolland, vars förnämsta stad var Nakskov.

De svenska pojkarna och flickorna tog med sej full uppsättning av såväl arbetskläder som kläder till helgdagsbruk. Av de förstnämnda var 4.

ACC. N:R M. 13438:57

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

särskilt träskorna av smålandstyp, d.v.s. utan skinnbeklädnad på vristen, samt med en bleckgjord om ovan vristpartiet, en ofrånkomlig detalj. Det var slitstarka don samt billiga, fast de danska ungdomarna nog skojade om nykomlingarnas lustiga fotbeklädnader. För att dessa nygjorda träskor skulle slinka genom tullen utan avgift, hade man smort ner dem lite med jord, så att de verkade begagnade. Och sådana fick medtagas gratis.

I regel fick visse fjärdaungdomen tjänst på stora gods, som ägdes av adelsmän, vilka själva inte bodde på ^ägården utan levde i Köpenhamn. Godsen var utarrenderade till vad man kallade i Danmark "förpaktare", som blev ungdomarnas husbonde. Han hade under sej inspektor och rättare. På godsen hade man ordinarie arbetsfolk, som mest utgjordes av s.k. husmän, i Sverige motsvarande närmast dagsverkstorpäre. Pigorna och drängarna från Småland fick både mat och husrum in natura. På en del gods hade man bra husbönder, som gav tjänarna god mat och propert logi, men på andra var det si och så med både det ena och andra. Men dessa unga var inte vana vid kräslighet, det var för många av dem som kalasmat, vilken dukades upp för dem i rena vardagslaget, så de smorde kråset väldeliga. Ida, ledarin-
nan, hade placerat ut sin kamrater på gårdar intill varandra, så att de
5.

ACC. N:R M. 13438:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kunde träffa varandra ibland om kvällarna eller åtminstone vid veckosluten. Flera av dem var arbetskamrater på samma gods, allt en god sak för dem, så att de inte behövde känna sej bortkomna alldeles i den främmande miljön.

Drängpojckarna fick arbeta med sådd och skörd, köra hästar, arbeta i ladugård och svinstallar, men skogsarbete kunde av naturliga skäl knappast komma i fråga. Det var en annan arbetstakt här än hemma: allting måste gå undan med fart, annars var rättaren framme och skällde och svor. Men arbetstiden var mer reglerad: man arbetade sina timmar, ^{och} hade ~~och~~ mat på bestämda tider. Lite annorlunda än mot hemma, där det inte alltid var så petnoga i de styckena.

För drängpojckarna från det magra Småland tedde sej Danmark som ett drömland. Tänk att kunna köpa brännvin i vilken handelsbod som helst, i stad och på landsbygd! Och tänk så billigt: starkt och gott kumminbrännvin för 22 öre halvstopet (2/3 l.)! Där hemma kostade det 60 öre för den kvantiteten. De svenske hade också ord om sej att smaka väl ofta och grundligt på danska nektarn. Och ofta blev det slagsmål och bråk med de mera saktmodiga danskarna. De svenska pojckarna höll ihop och klarade sej
6.

ACC. N:R M. 13438:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

därför för det mesta, antingen det var vid någon tillställning vid godset eller i närmaste stad eller samhälle.

Det var, som förut skrivits, för det mesta bra mat, som bjöds våra ungdomar på godset, men ställen fanns också, där man inte kunde ge så gott betyg. Det pratades om, att t.o.m. en självdöd ko eller gris kunde komma på matsedeln. Enkelt uppfödda var de, men "illdöingar" hade de aldrig varit med om att äta. Sådana grävde man ner där hemma eller körde ut i skogen till rovdjuren. Fick man nys om att det var dylik anrättning, som förpaktaren bjöd sina anställda, då blev det oro i lägret. Det blev matstrejk, och man diktade nidvisor om husbonden och hans mathållning, t.ex. denna, som började så här:

"Två gånger uti veckan, då får vi äta kött

Ifrån en gammal kossa, som utav hunger dött."

Jag minns de, som varit på Lolland, att de berättade om Nakskov, den närmaste staden, hur de var inne på hotellen och festade på lördagskvällarna. Innan gjorde de sej fina, bl.a. var de hos frisör och klippte sej.

Något dylikt hade de inte kunnat ana. Deras motsträviga drägalufser blev här välsvare, inoljade och "skedda" (försedda med bena), vilket 7./ allt gav dem större chanser i tävlan om flickornas gunst.

7

ACC. Nr M. 13438:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Pojkarna och flickorna från Småland hade hemma lärt sej, att "det jag inte hinner i dag, det gör jag väl i morgon", och på grund av den mycket goda tillgången på arbetskraft där hemma, hade man vant sej att draskankarna efter sej. Men i Danmark blev det annat av. Det blev en god och nyttig skola för de unga. Men på grund av hetsen i arbetet längtade de säkert till den dagen, då de fick resa hem igen efter skördearbetets och höstplöjningens slutförande på godset. De, som stannade kvar, hade årstjänst, var ofta sådan, som inget hem hade eller där hemmet var ytterligt fattigt.

När den sista dagen äntligen randades och man fått sin avlöning av förpaktaren, var det att göra sej redo. Till detta hörde att göra ett "redigt" avskedkalas i logementet, d.v.s. där det utom mat fanns dryckesvaror i myckenhet. Sen dan därpå skulle man packa samt om möjligt försöka få med sej några saker från Danmark, först och främst av det billiga och ontyckta kumminbrännvinet samt körsbärsvin á 40 öre halvstopet. Nu var det att vara påhittig! Ida Almquist, soldatflickan, var erfaren också i att lura tullarna, och hon hade gett instruktioner om hur det skulle gå till.

ACC. N:R M. 13438:9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Drängarna hade inte stora möjligheter att kunna smugla spritvaror över Sundet, medan däremot flickorna så mycket bättre kunde det. Det skulle gå till så här: flickorna hade den tiden ganska långa kalsoner av "öppen modell", och i dem, så Ida, skulle de sy fickor innanför byxben, lagom stora för halvstopflaskor. Dessa fickor skulle sys på benens insida, minst en på vardera byxbenet. Kunde man placera flera fickor på andra ställen i kalsongerna, var det så mycket bättre.

Pojkarna medtog var sitt halvstop av brännvin och dito vin, men de hade först måst ta opp och avsmaka lite av innehållet i buteljerna. När så tullen synade dessa flaskor, så sa man bara att det var resflaskor, och detta gillades av tullsnokarna. Likaså hade flickorna upptagna flaskor och avsmakade, med samma resultat. Så långt som att kontrollera pigornas kalsonger gick inte tullmännen, utan knepet lyckades över förväntan. På den tiden använde fruntimren också så långa kjolar och så många understubbar, att det inte märktes, hur flickorna "gresade" (gick bredbenta) på grund av flaskorna mellan benen.

Både pojkar och flickor medförde ibland var sitt par danska träskor för att visa där hemma, underliga i form n.m. mot smålandsditona. Bland annat 9.

ACC. N:R M. 13438:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var de danska träskorna skodda på vristerna med läder och hade höga klossar av trä fastsatta under såväl häl som sula. Om man undantar överredet, så liknade de danska träskorna japanska sandaler. Ida var övad i att gå med sådana, men första gången man försökte, höll man på att vricka fötterna samt stå på näsan. Bättre och bättre gick det med trägen övning. Särskilt var de utmärkta att gå med i det avseendet, att de skonade vristerna, så att det inte blev "träskoknölar", vilket ofta blev fallet vid dagligt begagnande av smålandsträskorna.

Jag vet om många av danmarksfararna, särskilt de manliga, som tog årstjänst och stannade ett tiotal år och andra drängar, som stannade för alltid, gifte sej med någon dansk flicka samt blev husmän. För övriga av dem gällde det att försöka spara ihop till amerikaresa. Jag nämnde om min fars torpare, som hade 12 barn. Av dessa hade alla varit i Danmark flera år eller säsonger, och så småningom tog sej elva av dem över till Amerika, där de alla fått det hyggligt ställt på grund av arbetsamhet och sparsamhet. Danmarksfarandet blev alltså en språngbräda för dessa fattiga och egendomslösa torparbarn att nå en farm eller en tjänst, som gjorde dem till välsituerade, och flera av dem passade på att fara hem 10.

ACC. N:R M. 13438: //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hem till gamla landet och briljera med sina dollar och fina kläder för bönder och f.d. husbönder.

Danmarksresorna hade ägt rum långt före den här omnämnda tiden, 1890-talet, men då gällde det mest flickor, som for till Köpenhamn och tog plats i finare danska hem som hembiträden. Men frekvensen var inte så kraftig som på 1800-talets sista decennium.

Efter hemkomsten var det för danmarksfararna att vila opp samt att ställa till "sällskapsbjudningar" för dem själva samt inbjuda hemmavarande kamrater. Då bjöds på brännvin och vin, som tidigare haft en fristad i Idas eller Huldas eller Mandas vidlyftiga onämbara. Och det skojades grovt vid kalasen om den saken. Man var den tiden inte så ovana att ta fula ord i mun, helst när huvuna blev lite dimmiga!

Det är klart, att våra nämnda ungdomar lärde sej ett och annat av danska ord och glosor, och ord som "kone" och "dreng" och "pige" var de lättaste att införliva. Men det danska sättet att räkna, t.ex. pengar, var svårare. T.ex. tredvi, halvtress osv var märkliga sätt att bestämma antal, och av pigorna var det väl Ida, som bäst behärskade den konsten. Smålandsfränderna och de andra blev högeligen imponerade över att deras ungdomar kunde danska, men om en tid glömdes de främmande glosorna bort.

11.

ACC. N:R M. 13438:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12

Danskarna var storbelåtna med sina svenska pigor och drängar, fast de inte kunde undgå att märka, att pojkarna var lite väl mycket begivna på dryckjom. Härav uppkom väl det uttrycket, som löd: "Vad som dansken gör för pengar, det gör svensken för en sup". Meningen i detta är given: svenskarna kunde fås att skynda på i arbetet bäst genom att bli lovade brännvin efter utfört värv, medan danskarna var realister och godtog intet annat än pengar för en prestation. Många av de svenska flickorna var rätt "lösa i köttet", lättlockade till amorösa äventyr, men trots detta var det inte vanligt, att de var med barn, när de kom hem på höstarna. Men det hände dock.

Smålandsdrängarna var inte sena att ta ett nappatag med sina danska arbetskamrater eller rivaler, om det gällde. Men det danska sättet att slåss var de inte vana vid: de "danska skallarna" var obehagliga att göra bekantskap. Våra pojkar tog till knytnävarna, och ofta hade de i dem en mässingsdosa eller ett knogjärn, såvida inte "mankillen", blydaggen, kom till användning vid kalabalikerna. Efter berättelser, som vitt och brett skroderades om vid hemkomsten, hörde det till "ordningen" vid fester i Danmark, men det låg nog en hel del skryt bakom historierna.

ACC. N:R M. 13438/13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Jag hörde berättas om att då mina föräldrar var unga, alltså 1870, så kunde ett gift par få skilsmässa lättare, om en av parterna reste till Danmark tillsammans med en annan partner. Det hette då, att den äkta maken eller äkta maken förlupit sin make eller maka. De omtalade också sådana fall, som dock inte var särdeles vanliga i den småländska bygden. Däremot var saken desto mer förekommande i städer, t.ex. Stockholm, oftast bland societeten.

För att återgå till utvandringen till Danmark från denna bygd och andra orter i Sverige, så kan nämnas, att man denna tiden odlade sockerbeter i Danmark, innan denna odling slagit igenom i Skåne. Flickorna fick sysselsättning på betåkrarna med lukning och gallring under sommaren och på höstarna med upptagningen. Pojkarna körde hästar och skötte dessa och övriga djur i ladugården. Djurskötarna fick med tiden god inblick i handskande med husdjuren samt var efter hemkomsten till sina orter här ofta ett slags "kogubbar" som hjälpte till att kurera sjukdomar hos djuren. Veterinärerna var inte så tätboende då som nu, så det kunde behövas kloka gubbar med huskurer för hästar, kor och grisar.

Så snart förhållandena ändrade sej, så att man i Skåne och på Öland

ACC. N:R

M. 13438: 14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

m.fl. landskap började odla sockerbeter för fullt, så avstannade danmarks-
resorna av sej självt. I stället for man till betfält inom landet och tog
beting på skötseln av så eller så många tunnland. Man for först på våren
någon månad för att rensa och gallra, och sen var det att återresa till
hösten för att vara med om betkampanjen. Ja, med detta är vi inne på nu-
varande tid, ty så sker det ju numera årligen. Fast man nu inte i så stor
utsträckning far från Småland, för det är inte så gott om ungdomar, som
har lust att resa ut. då de har god sysselsättning på de småländska jord-
bruken.

Befolkningens rörlighet är f.n. mindre än under den tid, som i denna
skildring beröres. Industrien var inte så utbredd till landsbygden då som
nu är fallet, och den ungdom, som nu suges opp av fabrikerna, måste i stäl-
let ge sej utrikes, tillfälligt eller för alltid, för att få sin försörj-
ning ordnad. Emigrationen har avlösts av flykten från landet till städer
och samhällen.

Det föreliggande svaret på frågelista 84 var alltså, vad jag känner
till om danskt och svenskt då det gäller västra delen av Vissefjärda soc-
ken. Något i samma stil gäller nog andra ~~land~~ delar i vårt land. Min upp-
teckning gäller personer i min ålder eller något över, vilka jag själv
14./ har hört berätta om sina upplevelser.-